

כנס שנתי 2016

מושב שני: מדיניות כלכלית בישראל – תקציב 2017

סיכום דיון

מסמך זה מהווה את תמצית הדיונים שנערכו במסגרת הכנס, מתוך מטרה לשתף את הקהל הרחב בעיקרי הדברים. בקריאת המסמך יש להביא בחשבון שמדובר בתמצית הדיון ולא בפרוטוקול מלא. יודגש, כי הדברים מייצגים את עמדותיהם האישיות והמקצועיות של חברי הפורום ואינם מייצגים בהכרח את העמדות הרשמיות של הגופים אליהם הם משתייכים.

הדוברים מובאים כאן לפי סדר הדברים במהלך הדיון.

תאריך הכנס: 20.06.2016

עיקרי הדברים:

- המושב השני של הכנס השנתי עסק בתקציב הממשלה הקרוב לשנת 2017.
- הדוברים במסגרת המושב התייחסו לחשיבותה של הצמיחה, ולצעדים הנדרשים על מנת לעודד אותה.
- בעוד שקיים קונצנזוס בנוגע למטרות העל של התקציב הקרוב ובנוגע לחלק מהכלים כגון ייעול הרגולציה והכשרות מקצועיות, נראה כי בין משתתפי הדיון לא קיימת הסכמה בנוגע לנושאים כגון סבסוד הייצואנים והתעשייה, מגבלות על יבוא, והצורך להתמקד דווקא בסקטורים בעלי פריון נמוך.

ד"ר יובל שטייניץ (שר האנרגיה)

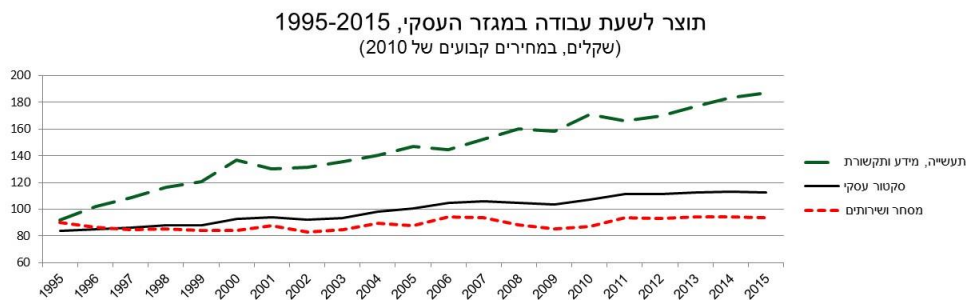
- לפני שאני אדבר על הנושא הכלכלי, אני לא יכול להתעלם מהסערה האקטואלית היומית: צריך לתת גיבוי חד משמעי לסרן בצה"ל ששומר על יושרה ואמינות. זהו ערך יסודי בתרבות הארגונית של צה"ל. אני מגנה את ההתקפות והדה-לגיטימציה. צריך לגבות כל קצין שמתנהג באמינות. זו פרשה חמורה, הייתי חייל בגולני ומעולם לא עלה בדעתנו לפגוע בשבויים. זה טוב שיש קצינים שמחויבים לנושא של יושרה ואמינות.
- נעבור לנושא הכלכלי. אני רוצה לדבר על צמיחה ועל היעדר צמיחה. כולם רואים בצמיחה דבר חשוב, וברידה בפוטנציאל הצמיחה בעיה. אני טוען שצמיחה נמוכה היא לא סתם "בעיה" שרק גורמת לנזק נקודתי, אלא אסון, אסון למשק ואסון לאומי. אסור בשום פנים ואופן להשלים עם צמיחה נמוכה.
- אני יודע שבעבר היו טענות שצמיחה גבוהה לא מחלחלת כלפי מטה. אני חולק על הטענות האלו. יתכן שניתן להגדיל את החלחול, אבל אין ספק שהיעדר צמיחה "מחלחל למטה" ופוגע בחלשים. כשמסתכלים על היעדר צמיחה אז מסתכלים על נזק נקודתי, זה משמעותי אבל זה לא נראה אסון לאומי. אבל כשבודקים את ההשלכות לאורך זמן, את הנזק המצטבר, מתגלים נזקים כבדים בהרבה שפוגעים בחוסן הלאומי, בחוסן החברתי, בעושר הלאומי של המדינה ושל אזרחיה.
- ניסיתי לעשות תחשיב, בעזרת שני כלכלנים. בעשור מ-2003 עד 2012 הצמיחה הייתה כ-4.2% בשנה. זה לא היה עשור בלי בעיות, כגון האינפיצציה, מלחמת לבנון השנייה, המשבר הכלכלי. כשאנחנו מסתכלים היום הצמיחה ירדה לאזור ה-2% פסיק משהו. ביקשתי לעשות איזה שהוא תחשיב שינסה לברר מהי המשמעות. אולי ניתן להשלים עם צמיחה של 2%? זו עדיין צמיחה חיובית. מהו הנזק המצטבר אם צמיחה כזו תימשך לאורך זמן, בהשוואה לצמיחה שהייתה לפני כן?
- נניח שהצמיחה היא 2.2% במקום 4.2% במשך שנתיים, ואז חוזרים ל-4.2%. הנזק לאותם שנתיים הוא באזור של 75-70 מיליארד שקלים אבל הנזק המצטבר בעשור כולו הוא 530 מיליארדי שקלים, על שנתיים של ירידה בצמיחה. אם יש חמש שנים של צמיחה נמוכה אז הנזק המצטבר אחרי 10 שנים הוא מעל אלף מיליארדי שקלים. לעשור שלם יש נזק של מעל 1500 מיליארדי שקלים.
- כשמסתכלים על הנזקים של ירידה בצמיחה לא באופן נקודתי לאותה השנה, אלא באופן מצטבר, אנחנו רואים שהם כל כך כבדים שאין ספק שכך או אחרת הם פוגעים בציבור כולו ובמדינה כולה. הם פוגעים ביכולת של המדינה להעניק שירותים, ברמת החיים של הפרטים ובמגזר העסקי.
- בחישוב לנפש, עבור עשור של צמיחה מופחתת בשני אחוזים מהפוטנציאל, הנזק למשפחה עובר את ה-600 אלף שקלים לכל בית אב. זהו נזק כבד מאוד, גם אם הוא לא מתחלק באופן זהה על פני כולם.
- לכן צר לי מאוד שבשנים האחרונות מדברים פחות על צמיחה, שהיא עברה למקום השני או השלישי. במדינות אחרות כשיש פגיעה בצמיחה זה כותרות ראשיות לא רק בעיתונים הכלכליים אלא במהדורות החדשות המרכזיות, אצלנו אפילו בעיתונים הכלכליים זה לא תמיד הנושא הראשון.
- אני לא מזלזל בנושאים אחרים, כגון אי שוויון, כניסת חרדים וערבים למעגל העבודה ועוד. אבל הנושא של צמיחה בת קיימא בטווח הארוך, הגדלת ההשקעות והפריון, חייב להיות הנושא המרכזי של מדיניות הממשלה, בעיתונות הכלכלית ובעיתונות הכללית. צמיחה נמוכה היא אסון לאומי.
- אנחנו מסתכלים קצת קדימה ושואלים את עצמנו מה יקרה בשנים הקרובות. יש נושאים חשובים כמו כניסה לשוק העבודה של אוכלוסיות חלשות, ועוד. אני רוצה לדבר על הדברים

- המיידים, על מנועי הצמיחה שעומדים לרשותנו בטווח הקרוב כדי שנחזור לאזור שיעורי צמיחה של ארבע פסיק משהו.
- הדבר הראשון הוא עידוד השקעות בכלכלה הריאלית, עם דגש על תעשיית היצוא ותעשיית ההיי-טק. אני יודע שחלק מהנוכחים כאן יחלקו על דעתי. הסיכוי היחיד של מדינה קטנה לקדם את עצמה בכלכלה הוא למנף יתרונות שיש לנו בשוק העולמי של שמונה מיליארד איש. לשם כך אנחנו חייבים לעודד השקעות.
- חוק עידוד השקעות הון צריך לחזור למתכונתו הקודמת מלפני 2010, וחייבים להעניק לו שריון, התחייבות ליציבות רגולטורית לפחות לעשור קדימה כדי שמשקיעים ידעו שאין מצב כזה שבכל שנה – שנתיים משנים את התנאים. חייבים לעודד תנופת השקעות משמעותית. ישראל חייבת להיות אטרקטיבית עבור משקיעים זרים.
- הערה אחרונה היא בנוגע לגז הטבעי. הגז ישמש מנוע צמיחה משמעותי בשנים הקרובות. יש להשקיע בתשתיות להולכת הגז. כשאנחנו משתמשים בגז הטבעי ולא במקורות ממדינות אחרות אנחנו "משלמים מיסים לעצמנו" ולא למדינות אחרות, ואנחנו מגדילים את הערך המוסף של התעשייה.
- אני אסיים בחזרה על הנקודה המרכזית: ללא צמיחה נגזר עלינו עתיד קשה מאוד. צמיחה נמוכה היא אסון לאומי ולא רק כללי. חייבים לחזור ולשים את הצמיחה בראש מעיינו.

פרופ' צבי אקשטיין (ראש מכון אהרן למדיניות כלכלית)

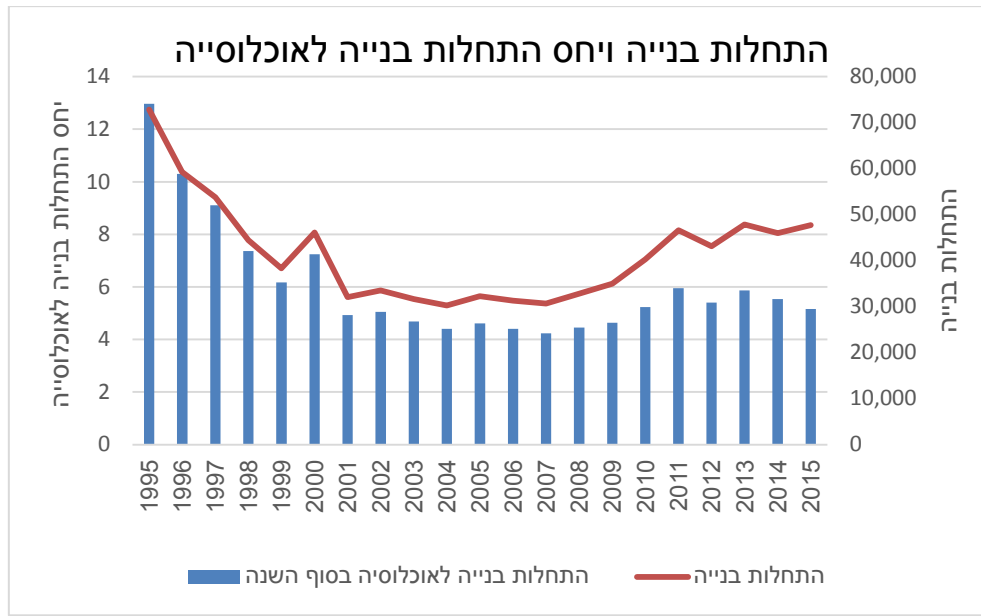
- נקודות המחלוקת העיקריות הן לא בנושא הצורך בצמיחה, אלא מאיפה להשיג אותה.
- המטרה של המדיניות שעליה אנחנו ממליצים היא עידוד הצמיחה תוך צמצום העוני. אנחנו מדגישים דווקא את צמצום העוני ולא את צמצום אי השוויון, מכיוון שאותו ניתן להשיג גם על ידי "מכות בראש" לאלו שמרוויחים הרבה.
- בשנים 2003-2013 הצמיחה בישראל הייתה גבוהה מהצמיחה במדינות ה-OECD, והפער בתוצר לנפש בין ישראל לבין מדינות ה-OECD ירד מ-26.4% ל-15.3%.
- שיעור הצמיחה של האוכלוסיה במדינת ישראל הוא 1.8% בשנה, גבוה בהרבה משיעור הצמיחה במדינות ה-OECD העומד על כ-0.5%. חייבים לקחת את זה בחשבון בתכנון הדירוגם בנוגע למדדי עוני.
- תחולת העוני בישראל גבוהה, אבל היכולת שלנו לצמצם את העוני בהינתן שיעור גידול האוכלוסיה של עניים היא מאוד מוגבלת. אם לא נשקיע בפריון של אותה אוכלוסיה לא נצליח. למרות זאת בשנים האחרונות הייתה ירידה בשיעורי העוני, בעקבות גידול בשיעורי התעסוקה.
- הפערים בשכר ככל הנראה ימשיכו להתרחב, כתוצאה מכך שהפריון של האוכלוסיות שאינן חלק מתעשיית ההיי-טק ישאר במקום, בעוד ששכר העובדים בהיי-טק יגדל כתוצאה משיפורים טכנולוגיים מוטי הון אנושי גבוה. לא ניתן לייצר צמיחה בישראל ולצמצם את העוני ללא צמיחה בפריון ובשכר של החמישון התחתון. והחמישון התחתון לא עובד בסקטור היצוא.
- הסקטור העסקי הוא המקור לצמיחה. הוא לא נמצא בתחרות על משאבים עם הסקטור הציבורי. הסקטור הציבורי והסקטור העסקי הם גופים משלימים, אין מאבק ביניהם. הסקטור הציבורי מספק לסקטור העסקי חינוך, תשתיות וכך הלאה. השיח העוסק במאבק ביניהם הוא שגוי באופן בסיסי. העובדה שהסקטור הציבורי לא יושב פה מספיק לשמוע את הסקטור העסקי היא בעיה לדעתי.

- הצמיחה בעשורים האחרונים נבעה מרפורמות שבוצעו בקצבאות והגדילו את שיעורי התעסוקה. הנתוב הזה מוצה, צמיחה עתידית לא יכולה לבוא מהגידול בשיעורי התעסוקה, העומדים כבר על 77% בקרב גילאי 25-65.
- בעיה נוספת היא עודף במאזן התשלומים. יש סקטור יצוא חזק ואין יבוא, בין השאר מכיוון ששאר המשק לא צומח. לכן משם, מהיצוא לא תבוא הישועה. אדוני השר, אתם תמשכו השקעות אבל זה לא יביא צמיחה, לא בטווח הקצר ולא בטווח הארוך.
- בשני העשורים האחרונים הפריון בסקטורים של תקשורת והיי-טק עלה בשיעורים יפים. אם שאר המשק היה עולה באותה מידה לא היינו מדברים פה על הנושא הזה כלל:

- למדיניות שאנחנו מציעים יש שני מרכיבים מרכזיים:
  1. הממשלה צריכה להעלות את יעדי התעסוקה במשק, להגיע לרמות של המדינות הנורדיות תוך התמקדות בנשים ערביות וגברים חרדים.
  2. העלאת הפריון של החמישון התחתון. נדרש להתרכז בענפים הלא מייצאים בעלי הפריון הנמוך, שהם המעסיקים העיקריים של עובדים חסרי השכלה.
- אני אציג פה שתי רפורמות. הראשונה נוגעת להכשרות מקצועיות טכנולוגיות. צריך ליצור כאן מערכת שלמה שתעשה את זה. הפתרון הוא הרחבה משמעותית של מערכת שתתמוך בפריון ובמיומנויות. המערכת הזו צריכה להיות מורכבת ממיומנויות תעסוקה, השכלה כללית, התפתחות מקצועית לאורך כל הקריירה והשתלבות בתעסוקה. אם לא יוצרים את המערך הזה – והוא לא היה בשקפים של מנכ"ל משרד האוצר שי באב"ד – לא יקרה הרבה.
- הסקטור העסקי חייב להיות חלק מהתהליך הזה. נדרש לבנות תכנית לעשר שנים קדימה עם מחויבות תקציבית, ולהקים גוף על כמו המל"ג שיהיה אחראי על המערכת.
- נדרש לשלב את ההשכלה האקדמית עם המכללות הטכנולוגיות. המודל הישראלי הוא לא המודל של שווייץ, אלא דומה יותר למודל של ה-community college בארה"ב. המכללות האלו מצליחות למדי, התשואה לשנת השכלה במכללות האלו זהה לתשואה לשנת השכלה אקדמית.
- צריך כבר בשלב ראשון לקחת מספר קטן של מכללות ולהכניס אותן למסגרת הזו, להעביר סטודנטים מהשכלה לא הכרחית כל כך במשפטים או ראיית חשבון להשכלה טכנית, הנדסית.
- הרפורמה השניה היא אותה הרפורמה ששי באב"ד דיבר עליה בנוגע לרגולציה, אבל ההבדל הוא מהותי: לא לתקן פרטים קטנים אלא קודם כל לראות איפה אנחנו נכשלים.
- צריך להבחין בין בירוקרטיה לרגולציה. צריך לדאוג שגופים ציבוריים יעבדו ביחד. נדרש שיהיה מישהו שבכל בוקר כשהוא קם הוא חושב על השפעת הרגולציה על המשק כולו. זו צריכה להיות יחידה, אולי במשרד האוצר, שזו המטרה שלה. המדינות המצליחות ביותר בתחום הזה הקימו גופים ייעודיים בעלי סמכויות. צריך לקחת את זה כמשימה מרכזית ולא תיקונים פה ושם. המהפכה הנדרשת תתרחש אם יוקמו גופים כאלו, ולא רק יבוצעו תיקונים פה ושם, ואם יהיה שיתוף פעולה של ממש בין הסקטור העסקי לציבורי.

- כמה מילים על הדיור. אין ספק שישנה עליה באישורי הבניה ושנעשו צעדים חיוביים, אבל שוב, משבר הוא גם הזדמנות לרפורמות. ענף הנדל"ן בישראל חולה. יחסית לגידול האוכלוסייה התחלות הבניה לא גדלות. תמ"א 38 לא נותן מספיק דיור במרכז הארץ. ששת הרפורמות שפרסמנו במסגרת הכנס השנתי הקודם עדיין נדרשות, בנוגע לדברים המרכזיים לא נעשה כמעט כלום וחלק ממה שנעשה שלילי.

- נושא חשוב נוסף הוא מדיניות אקטיבית בשוק העבודה. הכנסת הרסה את הנושא הזה, יש עכשיו ניסיון להחזיר אותו, הוא מאוד חשוב. במקביל לכך, יש להגדיל את מענקי העבודה ("מס הכנסה שלילי"), אשר הקטינו את העוני והגדילו את התעסוקה.
- נושא אחרון – עובדים זרים. אל תביאו לפה מהגרים שמגיעים לכמה שנים בשכר נמוך, הם דוחפים את החמישון התחתון מחוץ לשוק העבודה ופוגעים גם במעמד הביניים.

אמיר לוי (ראש אגף תקציבים במשרד האוצר)

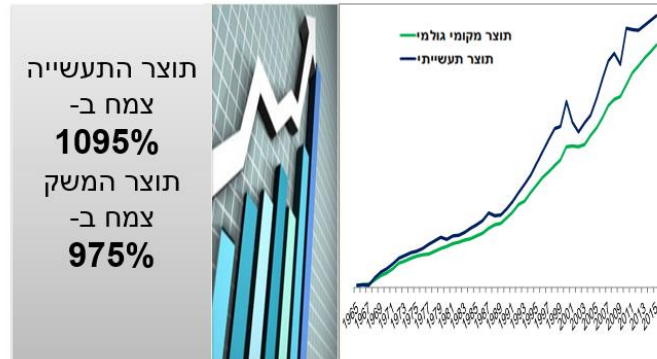
- הבוקר החוויה הראשונה שלי הייתה ראיון לערוץ רדיו ערבי שבו דיברתי הרבה על עוני, וחוויה שניה הייתה הפקקים בדרך לכאן שבהם עמדתי ותהיתי מדוע אין לנו תחבורה ציבורית נורמלית. שני הדברים קשורים לנושאים שנידונו פה.
- אני חושב שבישראל אי אפשר להפריד בין נושא אי השוויון לבין הצמיחה. הטיפול בשתי אוכלוסיות חשובות, הערבית והחרדית, הוא זה שיכול להביא לצמיחה. בעבר צמחנו יותר טוב ממדינות אחרות, אבל לאחרונה המגמה השתנתה. היצוא הישראלי נפגע בחודשים האחרונים. בישראל ביחס למדינות אחרות יש הון לעובד נמוך.
- כל מי שמסתכל על ישראל צריך להבין לאן אנחנו הולכים. בשנים הבאות יהיה גידול משמעותי בשיעור החרדים והערבים באוכלוסייה. זאת הדמוגרפיה, זה לא תחזיות, אלו כבר ילדים שנולדו ונמצאים בכיתה א'.
- התחזיות הן לאו דווקא פסימיות. אני חושב שכאן נמצא פוטנציאל הצמיחה המשמעותי. בעשורים האחרונים המשק צמח בגלל שילוב אוכלוסיות חלשות והמהגרים מברית המועצות, עכשיו עלינו להמשיך באותה העבודה עם החרדים והערבים.

- מבחינת מדד ג'יני אנחנו נמצאים במקום לא טוב, וגם מבחינת שיעורי העוני היחסי. המערכת שצריכה לטפל בעוני היא שוק העבודה, ולא מערכת הרווחה. בקרב משפחות שיש בהן שני מפרנסים שיעורי העוני יותר נמוכים. למערכת הרווחה יש תפקיד חשוב, אבל הדרך הכי מרכזית לטפל בזה היא באמצעות שוק העבודה.
- מערכת החינוך נמצאת במקום השני בתקציב הממשלה, אך למרות זאת ולמרות הגידול בתקציב המערכת אינה מפצה על הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים. הסיכוי של עניים לזכות בתעודת בגרות הוא יותר נמוך, הסיכוי שלהם להגיע לאוניברסיטה הוא יותר נמוך. כשמדברים על תחרות ופריזון, ברור לנו שיש קשר בין השניים. הפריזון נמוך יותר בענפים שאינם פתוחים לתחרות, וגם בענפים שיש בהם עובדים זרים.
- בתקציב הקרוב נביא צעדים שנוגעים ליוקר המחיה ושיפור הפריזון, נטפל גם בשוויון הזדמנויות. בסופו של דבר אנחנו רוצים צמיחה מכלילה, ולשם כך יבנו התקציב וחוק ההסדרים לשנים הבאות.
- בנוגע לחברה החרדית יש שלושה חסמים. יש חסם חוקי, אבל חוק השוויון בנטל מאפשר להתמודד עם זה כך שניתן להשתלב בשוק העבודה בגיל צעיר. מבחינת הקצבאות, הן ירדו בשנים האחרונות, וגם בחסם של החינוך אנחנו מטפלים. יתכן שחלק מהפתרון הוא בחינוך הלא פורמאלי.
- בנוגע לחברה הערבית, הממשלה אישרה תכנית יוצאת דופן. מנגנוני ההקצאה השתנו, מעכשיו 40% מהגידול בתקציבי התחבורה ילך לתחבורה ציבורית בערים ערביות, וכך גם לגבי מעונות יום ונושאים אחרים. לנו יש תפקיד אבל ברור לנו שגם בצד השני, בצד של השלטון המקומי, החברה הערבית צריכה לקחת אחריות. כבר השנה ישנם דברים שקורים בנושא הזה.
- ממשלת ישראל אישרה לאחרונה יעדים לגידול בשיעורי הבגרות והבגרות האיכותית, שיפור הישגים במקצועות הלימוד וצמצום שיעורי הנשירה.
- נקודה חשובה נוספת היא הסעת המונים. אנחנו בפיגור גדול בנושא זה. בצד הביקוש כל מיני נושאים כמו נסיעות שיתופיות יכולים לעזור. בצד ההיצע אנחנו נכנסים להשקעה גדולה עכשיו ברכבות מטרופוליניות, וברור לנו שחלק מהעניין צריך להיות בשיתוף עם המגזר העסקי.

שרגא ברוש (יו"ר התאחדות התעשיינים)

- אני בוחר להתחיל מהנושא של הצמיחה והפריזון במשק.
- משנת 1965 התוצר התעשייתי הוא זה שסחב את הצמיחה כלפי מעלה, אתם רואים את הפערים בינו לבין התוצר של המשק. התעשייה היא המעסיק הגדול בסקטור הישראלי, היא משלמת שכר גבוה יחסית.

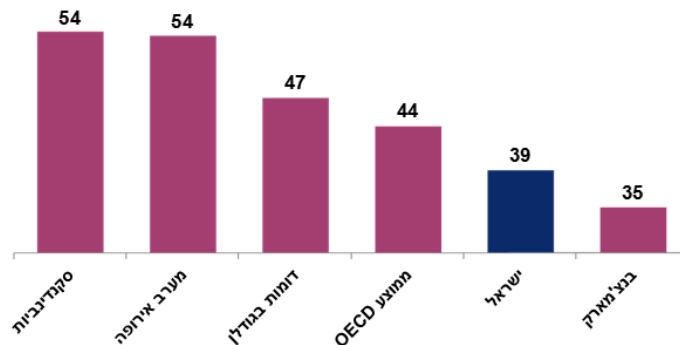
התעשייה הישראלית מובילה את צמיחת המשק
שיעורי שינוי מצטברים מאז 1965

מקור: עיבודי התחום למחקר כלכלי של התאחדות התעשיינים לנתוני הלמ"ס.

- האתגר שלנו הוא הגדלת הפרייון, זה הדבר שממנו אנחנו סובלים ועליו נילחם. הגדלת הפרייון מעלה את רמת החיים ואת השכר. פה גם מגיע שיתוף הפעולה בינינו לבין ההסתדרות, מתוך הבנה שיש לנו אינטרס תואם כאן.
- יש פערים משמעותיים בפרייון בינינו לבין מדינות אחרות. הסיבות לכך: מחסור בחינוך טכנולוגי, תדמית מטורפת לדעתי לחינוך הטכנולוגי, השקעות נמוכות. יש קושי כרוני בגיוס עובדים מקצועיים. יש נחיתות בהשקעות, משקיעים פחות בישראל. ישנה גם ירידה בתקציבי המו"פ.

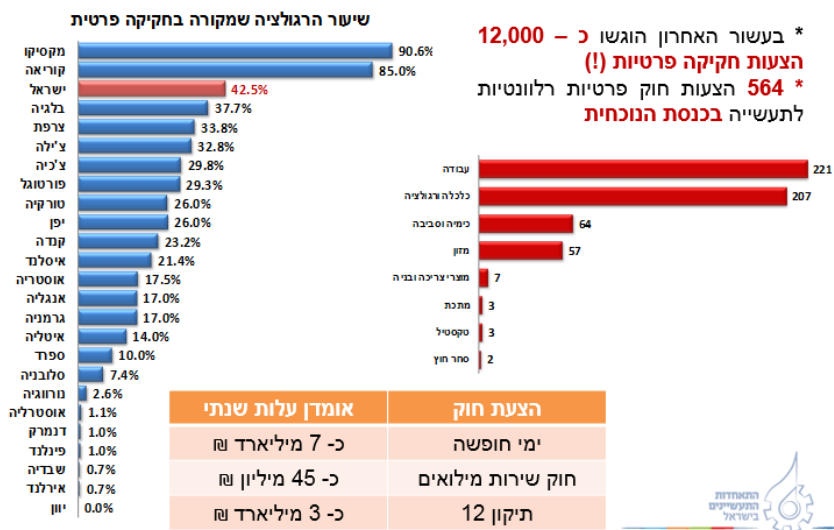
שיעור הלומדים בחינוך המקצועי מתוך הלומדים בחטיבה העליונה, 2012

* ממוצע פשוט של המדינות החברות בכל קבוצה. מקור: עיבודי התחום למחקר כלכלי לנתוני OECD.

- אנחנו נמצאים בסביבה עסקית לא פשוטה מבחינת יוקר היצוא. מחיר המים לתעשייה אצלנו גבוה יותר מאשר באיחוד האירופי ובארה"ב, הארנונה לתעשייה יקרה יותר מאשר במדינות אחרות, עלות העבודה בישראל יקרה. השכר כאן עולה יותר מאשר במדינות אחרות, יש בכל רגע נתון 100 הצעות חוק פרטיות פופוליסטיות שגורמות לעלויות מעסיק גבוהות יותר.
- אותה חקיקה פרטית שדיברתי עליה הפכה להיות כלי של הממשלה להגברת הרגולציה בכל מיני נושאים. למשל "שעות הנקה לגבר", שנקראות כיום שעת הורות. תוספת ימי חופשה, ונושאים נוספים בסופו של דבר מהוות נטל על המשק.

מקור מרבית הרגולציה הינו בחקיקה פרטית

- נטל הרגולציה בישראל הולך וגדל, אנחנו מידרדרים בהשוואה בינלאומית. זה בלתי נסבל.
- התעשייה הישראלית צומחת החוצה, בעיקר למדינות אחרות. פחות מפעלים מוקמים בישראל, יותר קווי ייצור ומפעלים מוקמים בחול. יצואנים מקימים קווי ייצור ליד הלקוחות וחומרי הגלם. התחרות היא לא בין תל אביב לקריית שמונה אלא בין ישראל למדינות אחרות. בממשלה לא מבינים את זה.
- חלקה של התעשייה בתוצר הולך ויורד. בעינינו זה חלק מהתחלואים של המשק.
- בשנים האחרונות אם הסקטור הציבורי לא היה קולט עובדים כפי שהוא קלט היינו נמצאים בשיעורי אבטלה גבוהים הרבה יותר. ביום שבו הסקטור הציבורי לא יוכל להמשיך להתנפח האבטלה תקפוץ לשמים. זה בדיוק השמן והרזה שצביקה פחות אוהב.
- אנחנו רוצים לחזור לצמיחה של כחמישה אחוז בשנה, להגדיל את הפרייון ולהגדיל את מספר מקומות העבודה בתעשייה. נדרש להגדיל את השקעות ההון בפריפריה, את ההשקעות במו"פ, השקעות אסטרטגיות במפעלים בינוניים, החלת פחת מואץ.
- יש להנהיג כאן סביבת מס טובה יותר. ברוב הפרמטרים שנוגעים לסביבת המס אנחנו נמצאים במקומות האחרונים בעולם. חייבים להצטיין בזה. אנחנו מציעים מס חברות של 6% בפריפריה ו-12% במרכז.
- יש להגדיל תקציב לעידוד היצוא בקרב תעשייה קטנה ובינונית, וכן לתמוך בחדשנות, יעול ושדרוג ניהולי בתעשייה קטנה ובינונית. לדעתנו נדרש לשנות את הקריטריונים בחוק עידוד השקעות הון: הפחתת תנאי היצוא לחברות קטנות ובינוניות, הכללת מפעלים חקלאיים.
- חייבים לטפל בנושא הרגולציה, לא ניתן לשאת שינויים תכופים. המנכ"ל הקודם של משרד ראש הממשלה אמר שהוא יחתוך עם מ'צ'טה 25% מהרגולציה, אנחנו לא ראינו שום דבר כזה שקרה, הרגולציה רק גדלה מאז.
- חיבור המפעלים לגז טבעי תקוע, לא מתקדם. הממשלה עושה הרבה בתקופה האחרונה, אבל במבחן התוצאה העסק לא זז.
- בנוגע להכשרות טכנולוגיות המצב גרוע במיוחד. אין מורים, אין איפה להכשיר מורים, משרד החינוך נכנס לזה אבל עדיין בקצב נמוך מאוד. בשנים הקרובות נצטרך גם להכשיר מבוגרים עד שמערכת החינוך תייצר לנו אותם.

חמי פרס (שותף מנהל, פיטנגו)

- בבריטניה כיהנו אחת אחרי השנייה הממשלות של מרגרט תאצ'ר וטוני בלייר. באחת הממשלות כל דיון תמיד הסתיים בשאלה "מה אנחנו הולכים לומר על זה?", ובממשלה השניה כל דיון הסתיים בשאלה "מה אנחנו הולכים לעשות עם זה?".
- תמיד כשאני שומע דיונים על כלכלה הנושא של טכנולוגיה וחדשנות חסר לי. זה נושא קריטי, אנחנו עוברים לעידן שבו המדע והטכנולוגיה הם מקורות הכוח. מדינת ישראל צריכה להיות מקור כוח בנושא זה. ההבדלים בין תעשייה מסורתית להיי-טק יעלמו. אין יותר דבר כזה "תעשייה מסורתית". כל חברה צריכה סייבר, עיסוק בנתונים ונושאים כאלו. העולם הולך להשתנות.
- דוגמה אחת היא המכוניות. מייצרים בעולם מאות מיליוני מכוניות, אבל 96% מהזמן הן חונות ולא משרתות את הציבור. יש פתרונות חדשים שיכולים להקל עלינו, לחסוך כסף ולייעל את התעשיות. חדשנות היא נושא מרכזי שצריך לטפל בו ולדון בו.
- אני מסכים עם העניין של הגדלת הפריון והתעסוקה, אבל אני חושב שאסור להסיט את המבט מנושא היצוא. ישראל חייבת להיות חזקה בנושא זה, לייצא מוצרים ושירותים לעולם הגדול ולהיות בחזית המדע והטכנולוגיה. גם אם שמים פוקוס על נושא הפריון, אסור לנו לאבד את הנושא של היצוא.
- לגבי פריון ותעסוקה, רציתי לדבר על המגזר הערבי בישראל. יש אוכלוסיה ענקית, 1.7 מיליון אנשים, 20 אחוז מהחברה הישראלית שאיננה מוכללת ומשתתפת ברמה שהיא יכולה. אם היינו משווים את התוצר לנפש שלהם לאוכלוסיה הלא-ערבית היה מתרחש כאן שינוי משמעותי. אנחנו מאמינים שצריך להשקיע בדור הצעיר, שמניע את הגל הטכנולוגי ואת מקומות התעסוקה. הגיע הזמן להשקעה מאסיבית במגזר הערבי שתעלה את התוצר שלו כדי ליישר קו.
- המגזר הערבי יכול לספק לנו שווקים חדשים. השפה הערבית היא הרביעית בתפוצתה בעולם. יש בעולם "שווקים שונים של אינטרנט", בשפות שונות. אם המגזר הערבי ישתף פעולה עם "אומת הסטארט-אפ" נוכל לפנות לכלל דוברי הערבית. יש כאן פוטנציאל רב, זהו אזור עם צעירים רבים.
- האוכלוסיה הערבית היא כמובן לא האוכלוסיה היחידה החשובה. דיברו כאן על חרדים, וישנם גם ישראלים רבים שאינם חיים בארץ. אם נשים את הדגש על החזרת ההון האנושי שלנו לישראל ושילובו בתעשיות המתקדמות, לדעתי נוכל לשמור על צמיחה ארוכת טווח לאורך שנים.

אורי יהודאי (נשיא ומנהל עסקים ראשי, פרוטרום)

- יש שלושה דברים קריטיים לצמיחת ישראל. אני לא מדבר על שלום, שהוא הראשון, ועל חינוך רגיל שהוא השני. אני מדבר על חינוך טכנולוגי, שהוא קריטי לחדשנות וקידמה.
- לדעתי נדרש לדבר על הגדלת העוגה ולא רק על חלוקה העוגה. הגדלת העוגה, בניגוד לדבריו של צביקה, לא תבוא מהתעשייה המקומית אלא מהגדלת היצוא.
- המטרה שלנו היא לחזק תעשייה ברת-קיימא בכל הדרגים שלה. אנחנו רואים את העלייה הדרמטית ביבוא המכוניות, מה זה נותן למישהו? לא ברור. אולי ליבואני המכוניות זה נחמד, אבל זה לא עוזר לנו בשום דבר. הקיטון שאנחנו רואים ביצוא ובתוצר הוא זה שתורם לגרפים שהציגו כאן שרגא ואחרים.
- תעשיינים הם אופטימיים מטבעם. רק מעבר למדיניות פרואקטיבית של כולנו, כולל התעשיינים אבל כמובן גם של הממשלה, יוביל לשינוי הנדרש.

- ראיתי במצגות נתונים על שותפות הסחר הישראליות, שנקלעו לקשיים כלכליים ולכן קשה יותר למכור להן. אני לא חושב שזו בעיה מהותית. ישראל קטנה מספיק כדי לאפשר לעצמה להכפיל את היצוא מול השווקים הרלוונטיים שמולם אנחנו מתמודדים. בשביל זה נדרשת אסטרטגיה ומדיניות לטווח ארוך.
- כשאני שואל את עצמי מדוע תעשיינים ישראלים משקיעים פה פחות, מטפלים במכירת חברות ולא בהקמת חברות, מספר גורמים מרכזיים עולים. ישנו עליהם על הסביבה העסקית, היוצר אווירה שלילית. ישנה הרגולציה שמשתנה כל הזמן ויוצרת חוסר יציבות ואי וודאות, אי אפשר לומר למשקיעים מהן ההטבות שהם יזכו להם, יותר מדי תלוי בהחלטות ספציפיות של ראשי מועצה או רגולטורים.
- רבים מעבירים את הייצור שלהם לחו"ל. אני מייצר פחות מחמישה אחוזים מהייצור שלי בישראל, יכולתי להכפיל את זה אבל הרגולציה לא מאפשרת לי.
- עלויות הייצור משמעותיות. דובר כאן על חוסר בכוח אדם מקצועי, אבל יש גם מחסור במנהלים מנוסים ראויים שיכולים לנהל חברות גלובליות. לא במקרה רבים מהמנהלים של החברות הישראליות הגלובליות אינם ישראלים.
- הפער ההולך וגדל בפריזם וחוסר תחרותיות של ישראל מדאיג אותנו מאוד. חשוב להבין שהתחרות שלנו היא לא בין המרכז לפריפריה, אלא מול העולם שהופך לתחרותי יותר.
- אפשר לשנות את הכיוון עם תכנית ארוכת טווח שתתמוך בהקמת מפעלים חדשים. הגיע הזמן להפסיק להרזות את הרזה ולהשמין את השמן, אין לנו ארץ אחרת.

פרופ' אבי בן-בסט (האוניברסיטה העברית)

- אני מסכים עם חלק מכריע מהניתוח של צביקה ומההמלצות, יש לי רק מספר הערות.
- אני חושב שהמצב הוא יותר גרוע מהמצב שצביקה תיאר. שנת 2003 היוותה את שיא המשבר, זו לא שנה טובה להשוואה. שימוש בשנים אחרות יוביל לתמונה פחות מחמיאה.
- יש פער בפריזם, אבל יש פער גדול יותר בהון לעובד. אנחנו נמצאים שם במקום גרוע יותר, יש מגמת הידרדרות.
- הסקטור העסקי לא משקיע מספיק, וכך גם הממשלה. האיכות הכוללת של התשתיות בישראל היא במקום ה-63 בעולם, הרבה מתחת למדינות מפותחות האחרות. הסיבה לכך היא השקעה וגם תחרות בתשתיות האלו.
- בנוגע להון אנושי לעובד, אם נסתכל על ההוצאה לתלמיד לפני שמגיעים למערכת האקדמית אנחנו נמצאים ברמה נמוכה, צפיפות גבוהה בכיתות, פערים גדולים בחינוך. הממשלה לא מייצרת פערים, אבל הרשויות מייצרות פערים בגלל התוספות שהן יכולות להוסיף. הפערים האלו גדולים ואי אפשר להשלים איתם. הרפורמות שנעשו בחינוך כגון אופק חדש ועוז לתמורה לא תרמו לנושא זה, חבל שהרפורמה של דוח דוברת לא יושמה.
- אני מסכים שלא די להסתכל על אי השוויון וצריך להסתכל על העוני. אי השוויון בישראל ירד, אבל לא במידה רבה. מערכת המיסוי שלנו היום פחות פרוגרסיבית ממה שהיתה בעבר, בגלל שהגדלנו את המיסים הישירים.
- לגבי חוק עידוד השקעות הון ומס החברות, הגיע הזמן להפסיק את האפליה בין חברות מייצאות לחברות לא מייצאות, האפליות האלו רק מעוותות את הקצאת המשאבים במשק.
- בנוגע לעוני, יש לי ויכוח עם אמיר לוי. הוא הראה שתחולת העוני נמוכה אם יש שני הורים המשתתפים בשוק העבודה. זה נכון, אבל עדיין יש בעיה של התמורה לעבודה של המצטרפים החדשים. כשמסתכלים על שני מפרנסים צריכים גם להסתכל על גודל

- המשפחה. במשפחות גדולות שיעורי העוני גבוהים יותר, גם אם יש בהן שני מפרנסים. תעסוקה היא חשובה, אבל צריך לשפר גם את התמורה לעבודה שהם יכולים לקבל. מלבד זאת, הפיקוח על שוק העבודה בישראל הוא אות מתה. אמיר, אתם לא רוצים לפקח. מספר הפקחים בישראל נמוך מאוד בהשוואה בינ"ל, וזה פוגע במשק. אם חוקי העבודה היו נשמרים היה לנו שוק עבודה יותר יעיל ועוני יותר נמוך.

מיכל צוק (משנה למנכ"ל והממונה על תחום התעסוקה, משרד הכלכלה)

- אני אזכיר כאן כמה נקודות על צמיחה ועוני.
- ראשית ההיבט של שיעורי התעסוקה, אשר צמחו בשנים האחרונות מאוד, ובהחלט נדרש להמשיך כאן את המאמץ, ביחוד בקרב גברים חרדים ונשים ערביות. בהתאם להמלצה של צביקה אני חושבת שיש מקום להגדיל את היעדים, וזה נשאר אתגר מרכזי, ביחוד בקרב שתי האוכלוסיות האלו.
- אנחנו רואים שהשילוב בשוק העבודה הוא דרמטי מבחינת השפעה שלו על העוני ועל צמצום אי השוויון.
- בנוגע לעוני באוכלוסיות החרדית והערבית, גודל המשפחה אכן משפיע מאוד.
- אנחנו עוסקים בהכנסת יותר מפרנסים לשוק העבודה, אבל זה לא הדבר היחיד החשוב. נקודה חשובה לא פחות היא היקפי משרה. שיעורי התעסוקה מחושבים על סמך עובד / לא עובד, אין בהם התייחסות להיקפי המשרה.
- עוד נקודה חשובה היא באילו ענפים כלכליים אותן אוכלוסיות משתלבות. נדרש שהן ישתתפו בענפים המרכזיים והצומחים במשק. אני חושבת שפוטנציאל של הון אנושי לא מתחלק לפי מגזרים, הוא קיים אצל כולם ורק צריך לאפשר את המימוש שלו ולתת את הכלים הנכונים.
- חשוב שיהיו לנו יעדים להעלאת הפריון של בעלי שכר נמוך בחמישונים התחתונים. היעדים האלו עוזרים לנו כממשלה להכווין את עצמנו לטובת מיצוי הפוטנציאל של ההון האנושי, גם של אנשים שנמצאים מחוץ לכח העבודה וגם לגבי עובדים קיימים, נושא שלא עלה כאן עד כה. הכשרה של עובדים קיימים מאפשרת למצות טוב יותר את הפוטנציאל של ההון האנושי שלהם.
- נושא חשוב שעלה כאן בדיון הוא הסוגיה של הכשרה מקצועית ראויה. בשנים האחרונות ישנה יותר בשלות של השיח בנושא הזה, וקיבלנו הרבה המלצות בנדון, גם ממכון אהרן וגם מה-OECD. נדרש הסדר חקיקתי נכון, וכן שיתוף פעולה עם המעסיקים והקמת תשתיות שיאפשרו להקנות הון אנושי תוך כדי העבודה. אנחנו מנסים להתאים מודלים משוויץ למדינת ישראל ואני מאמינה שתהיה לכך השפעה חיובית.
- סוגיה אחרונה היא מדדי עשיית העסקים. לא רק הסקטור העסקי חווה את הנטל הרגולטורי והבירוקרטי, כל פקיד ממשלתי שרוצה לעשות משהו נתקל באותם החסמים. רגולציה היא עניין חשוב, אבל אין ספק שצריך להקטין את הנטל.
- לגבי ההצעה להקים יחידה ייעודית לנושא, אני חושבת שיחידה כזו בהחלט יכולה להעלות את המודעות לעניין הזה. היכן להציב את היחידה הזו? אם היא מקבלת סמכויות רבות אז היא בהחלט יכולה לשבת גם במשרד הכלכלה, אבל אם המטרה שלה היא יותר להפעיל מנפים על גופים אחרים, אולי עדיף שהיא תהיה במשרד האוצר.

ד"ר סאמר חאג' יחיא (המרכז הבינתחומי הרצליה)

- אין ספק שהפיריון והצמיחה בישראל נמוכים ביחס לעולם ולפוטנציאל של המשק. דובר כאן על סיבות לכך ועל אפשרויות לקדם את הנושא, ואני לא אחזור על הכל.
- דובר כאן על היעדר השקעות בתשתיות, בציוד, בהון אנושי ובחינוך. זה אכן נושא בסיסי בכלכלה, אבל השטן הוא תמיד בפרטים הקטנים.
- אני מאמין שההשקעה בחינוך צריכה להיות השקעה במרכזי מצוינות. לנסות להשקיע רק בחתך התחתון זה אולי מכווץ את ההתפלגות, אבל לא מזיז אותה למעלה. צריך להרים את ההתפלגות מלמעלה ולהשקיע במצוינים.
- הצמיחה וההצלחה של ההיי-טק בישראל ובארצות הברית נובעת מההשקעה במצוינות, ולא מההשקעה בחתך התחתון. כשאני מדבר על השקעה במצוינות אני מדבר על מה שנקרא STEM, כלומר מדעים וטכנולוגיה, הנדסה ומתמטיקה, יזמות וחדשנות, אך גם השקעה באחריות חברתית שיכולה לתרום לצמצום פערים.
- ההשקעה צריכה להתחיל בגילאים נמוכים ככל האפשר. לחכות עד גיל 20 זה כבר מאוחר מדי. התשואה על ההשכלה בגילאים מאוחרים נמוכה יותר.
- נדרש לאפשר גם בתי ספר בסגנון בריטי אשר יגבו שכר לימוד גבוה, ויוכלו לתת מענה גם לאוכלוסיה היותר מחוננת. אי אפשר לשים את כולם ב"אינטגרציה", זה רק מביא אותנו לממוצע ולא מחזק אותנו.
- אם כבר מדברים על השקעות, אז אי אפשר שלא להזכיר את היעדר תפקודה של הבורסה. כבר שנים רבות מדברים על רפורמות שנדרש לעשות בבורסה, למשל הכנסת טכנולוגיות מתקדמות. יש לי כאן הצעה שמתיישבת עם דרך החשיבה של שר האוצר: תן את הבורסה הקיימת בחינם לעובדים, ותרים את הרגולציה המונעת הקמת בורסות נוספות.
- לדעתי לבורסה הקיימת יש ערך 0, עם כמות העובדים, הסכמי השכר והטכנולוגיה שיש להם. נדרש לאפשר הקמת בורסה חדשה. בארצות הברית יש יותר מחמישים זירות מסחר, ופחות מחמישים אחוז מהמסחר מתרחש בגדולות ביותר.
- הזכירו כאן את נושא הרגולציה, אז אי אפשר שלא לדבר על חוסר הוודאות הרגולטורי. קשה להתמודד עם חוסר וודאות, יותר מאשר עם רגולציה כבדה. חוסר הוודאות מתחיל מצד המחוקק. ניקח לדוגמה את הנושא של שכר הבכירים: ברור לכולם ששכר הבכירים בענף הפיננסי איננו מיטיב עם המערכת הכלכלית, ישנה תמימות דעים בין מובילי החוק שהכוונה לא היתה לפגוע בזכויות שנצברו, החוק אינו ברור מבחינה משפטית, והוא מכניס את המערכת הפיננסית לסחרור. אבל אף אחד לא מוכן לשנות את זה עד שבג"צ יגיד להם. אנשים לא מוכנים לעשות את המובן מאליו מכיוון שזה יותר פופוליסטי לא לעשות את זה.
- בצד הרגולטורי ישנם הבדלים מעניינים בין ישראל לארה"ב. בארה"ב אנשים מגיעים מהסקטור הפרטי ומבינים יותר את הדרישות והגישה היא אחרת. בארה"ב יש קודם כל אמון, ורק אחר כך בודקים. בישראל אין אמון, קודם כל שואלים "איזה סוסים באת לגנוב היום?", ואז יתנו לך אולי להתקדם. זה הבדל גדול מאוד.

דיתה ברוניצקי (יו"ר הפורום הציבורי לקידום ההשכלה הטכנולוגית בישראל)

- התחלנו את הבוקר עם הטענה שיהיה קשה להגדיל את היצוא לאור הירידה בצמיחה בשווקים בעולם. אני חושבת שאסור לנו לקבל את הקושי הזה. אם מסתכלים על תעשיות שקיימות כבר שנים רבות, אלו היו תעשיות שהיו מבוססות על חדשנות ובדרך כלל הן לא התבססו על שוק קיים אלא יצרו שוק חדש. השאלה היא איך אנחנו משכפלים תפיסה כזו ותעשייה כזו. אני לא חושבת שדיברנו מספיק על הנושא.

- לגבי החינוך הטכנולוגי, אני לא חושבת שנתנו מספיק הדגש לנושא הזה. למרות הצהרות שנשמעו כאן, אני לא חושבת שיש כאן פעילות מספיקה בנושא. נדרש להרחיב אותו עוד, החל משלב החינוך היסודי ומגיל צעיר. רק אם נטפל בכך נוכל לתת מענה לבעיות שהמשק כולו מתמודד איתן.
- נאמר שבצד של המכללות הטכנולוגיות מספיק 4-6 מכללות. לדעתי זה לא מספיק על מנת להתייחס לבעיות של האוכלוסייה החרדית, הערבית, וגם לאוכלוסייה של מבוגרים שדורשים מקורות לימודים קרובים יותר לבית.

זאב רותם (מנכ"ל Rotem Strategy)

- אני חושב שאנחנו צריכים יותר אנשים כמו דיתה במשק, זו זכות גדולה לדבר אחריה.
- ההישג הגדול שאני רואה כאן הוא שהפסיקו לדבר על בעיות שוליות ועברו לדבר על הדברים המרכזיים. הבעיה שלנו היא לא רק היעדר צמיחה, אלא אפילו צמיחה שלילית בצמיחה לנפש. אני מאמין שבשנים הבאות הצמיחה לנפש בישראל תהיה שלילית.
- כאשר בחברה עסקית המכירות יורדות אז משנים כיוון. בישראל לא עושים זאת. לא יכול להיות שמקדשים את כלל הגירעון ולא משקיעים, צריך להגדיל את הגירעון ולהשקיע יותר.
- במה להשקיע? אני חלוק עם הכלכלנים של מכון אהרן. אם נשפר את הפריזון בסקטור השירותים, למשל על ידי הכנסת קופות אוטומטיות, אז יפטרו את הקופאיות ותהיה לנו אבטלה. הדרך היחידה היא לעשות מה שכל העולם עושה - להגדיל את היצוא.
- במדינות אחרות בעולם יש הרבה יותר חברות בינלאומיות גדולות מאשר בישראל. עשינו השוואה עם שוויץ ודנמרק – מתוך 20 החברות הגדולות במשק בשוויץ 18 הן גלובליות ובדנמרק 16. בישראל – 9. אנחנו כלכלה מקומית, ומה שמנסים למכור לנו פה זה להגדיל את המקומיות, להוסיף עוד חברות שיפעלו בשוק המקומי. אבל זה לא מספיק. גם בשוויץ וגם בדנמרק יש חברות תעשייה מצליחות בעולם, בישראל זה חסר.
- לכן חייב להיות שינוי טוטאלי. אני לא מדבר כאן על כמה מיליונים אלא על השקעות של מיליארדים בהון פיזי, הכשרה מקצועית. נדרש גם לתת לעיריות יותר כדי שלא יגבו ארנונה גבוהה.
- לפני ארבעה ימים פורסם כי ממשלת דנמרק הכריזה שתעשיית הביו-טק שלה בבעיה, והקימו צוות חירום המשלב נציגים מהממשלה והמגזר העסקי כדי לפתח תכנית ממשלתית לחיזוק תעשיית הביו-טק – ביחד, לא אחד נגד השני.

אלישע ינאי (יו"ר איגוד תעשיות האלקטרוניקה והתוכנה)

- אני רוצה לדבר יותר לעומק על ההיי-טק הישראלי. מגזר ההיי-טק גדל פי חמישה משנות התשעים. איך זה קרה? כתוצאה מהעלייה הרוסית ומשינוי מהותי בתקציב המל"ג לטובת הכשרה טכנולוגית באוניברסיטאות ומכללות.
- בשנת 1996 היינו 0.3% מההיי-טק העולמי, עכשיו אנחנו 0.5%. זה שיעור מאוד נמוך ולא מרשים. אנחנו מציעים לגדול ל-1%. אין לנו כאן מספיק חברות גדולות כמו אמדוקס, מלנוקס. אבל חייבים לרתום את שוק ההון שלנו לעניין. במקום להשקיע בנדל"ן בקנדה צריך להפנות השקעות לחברות ישראליות.

- נדרש להגדיל את מספר הבוגרים האיכותיים של מערכת ההשכלה, למשל מה שבנט עושה בנוגע לחמש יחידות, והתגייסות של שוק ההון להקמת חברות גדולות. היזמים רוצים להקים חברות, לא למכור סטארטאפים, אבל הם צריכים עזרה.
- הנושא של חרדים וערבים מהותי. לא תהיה לנו עוד עליה רוסית, החרדים והערבים הם "העלייה" הבאה שלנו.

שאוּלי כצנלסון (סמנכ"ל כלכלה ושירותים מקצועיים מכון היצוא)

- הבעיה ביצוא הישראלי היא בעיה של כמעט עשור. בשנים האחרונות רק עשרת היצואנים הגדולים גדלו, כל שאר החברות דעכו למרות שהסחר העולמי עלה בחלק מהשנים. כל אלו שאומרים שאנחנו בירידה כי הסחר העולמי בירידה טועים, מכיוון שירדנו גם לפניו.
- דבר שני, נדרש כמו שאמרו כאן לתת פן חזק יותר לנושא החדשנות. ישראל למשל ירדה בשיעור המו"פ מהתוצר מהמקום הראשון למקום השני אחרי קוריאה. האם זה חשוב? לא? צריכים לדון בדברים כאלו. צריך לחשוב האם פערי החדשנות בין ישראל למדינות אחרות כמו סין וקוריאה נסגרים, ומה המשמעות של זה.
- בנוגע למגזר הערבי צריך לדבר לא רק על שיעור המועסקים, אלא גם כמה מהם באמת עובדים במקצוע. יש שם הרבה אנשים שלומדים ולא מוצאים עבודה במקצוע, זה נושא חשוב שצריך למדוד אותו ולהתייחס למשמעות הכלכלית שלו.
- אוכלוסייה נוספת חשובה שלא הזכירו כאן היא גילאי שישים פלוס, שמשקלם הולך וגדל באוכלוסייה הישראלית. בעבר תוחלת החיים הייתה נמוכה יותר, כיום כבר לא. לדעתי יש פוטנציאל צמיחה, בקרב אנשים מבוגרים שנפלטים משוק העבודה. השוק נוטה שלא להעסיק אנשים כאלו, ולכן המדינה צריכה להירתם לעניין. יש להם הון אנושי גבוה ואני מאמין שיש כאן פוטנציאל משמעותי.

פרופ' עדי פוזנר (אוניברסיטת תל אביב)

- יש קונצנזוס כאן שיצוא מאוד חשוב, ויצור מקומי זה בסדר ויבוא של מכוניות זה דבר נוראי.
- צריך להבין שיצוא נעשה תמורת מטבע זר, וכאשר אנחנו מקבלים את המטבע הזר אנחנו יכולים להשתמש בו בשתי דרכים: או ליבוא, או לסגור אותו באיזו שהיא קופסה ולא לעשות איתו כלום. אם אנחנו לא מתכוונים לתת מתנה לעולם, אנחנו חייבים לייבא. אם לא נייבא לא עשינו כלום.
- בנק ישראל מקיים לאורך זמן מדיניות של סבסוד היצוא ומיסוי היבוא על ידי החזקה מלאכותית של שער מטבע נמוך. בנק ישראל צובר כך עוד ועוד יתרות, ונדרש להסביר מתי אנחנו מתכוונים להשתמש בהן, מתי אנחנו מתכוונים להפוך אותן לייבוא. גם האוצר מסבסד אותם. נדרש להפסיק את האפליה לטובת היצוא, גם ברמה הפיסקלית וגם ברמה המוניטרית.
- מה שחשוב זה לייצר יותר מוצרים ושירותים, בין אם עבור המשק ובין אם עבור יצוא.
- כשהדולר מנופח והשקל מוזל באופן מלאכותי, זה מוביל להון לעובד נמוך שמוביל לפריון נמוך. הון לרוב מיוצר בחו"ל, כשמפעל צריך מכוונות הוא צריך ליבא אותן מחו"ל. כאשר יש לי שתי אפשרויות, או ליבא הון מחו"ל או להשתמש בעובדים זולים, אני מעדיף עובדים זולים, כי ההון נקנה מחו"ל בדולרים מנופחים והעובד הישראלי נקנה בשקלים מוזלים בזכות ההתנהגות הזו של בנק ישראל.

סבר פלוצקר (העורך הכלכלי של ידיעות אחרונות)

- לפי התחזיות בקרוב יהיו לנו במדינה שני מיליון עניים. אני חושב שהדורות הבאים יתקשו מאוד לחיות במדינה עם שני מיליון עניים.
- אנחנו חוגגים כיום 5 שנים למחאה החברתית. לאחר שהמחאה הזו הפסיקה להתעסק עם השטות המטומטמת של יוקר המחיה, היא עברה לעסוק בסדר עדיפויות.
- שיעורי אי השוויון והעוני בישראל לפני מיסים ותשלומי העברה, מה שהקפיטליזם האכזרי והנורא בישראל מייצר, הם כמו בשבדיה. רק אחרי מיסים ותשלומי העברה אי השוויון והעוני בישראל גרועים בהשוואה בינ"ל.
- לכן אני לא בטוח כל כך שאפשר להוריד בהרבה את שיעורי העוני הכלכלי לפני מיסים ותשלומי העברה. הבעיה המרכזית היא בהשפעת הממשלה על שיעורי העוני שאחרי מיסים ותשלומי העברה.

נעמה סיקולר (ראש מערכת החדשות, כלכליסט)

- רציתי להתייחס למחאה החברתית ולמה שקרה לחברה הישראלית אחרי המחאה החברתית.
- אני ושרגא ברוש חלוקים כמעט על כל דבר אפשרי, אבל יש דבר אחד שעליו לא: הממשלה יכולה להשקיע יותר. ראש אגף תקציבים צריך לתת 100 מיליון דולר בלי למצמץ. יש בעיה עם הנומרטור שלא מאפשר לממשלה דברים אחרים, כי צריך לממן התחייבויות קואליציוניות.
- כאן אני מתחברת למחאה החברתית. קיבלנו דור חדש של פוליטיקאים שלא מסתכלים על עצמם באופן צר. שר האוצר תופס את עצמו כ"שר להוזלת מחירי הדיור", וזה אמנם חשוב אבל זה לא הכל, לשר אוצר יש עוד תפקידים. השוויתי דברים שכתבו יובל שטייניץ וכחלון כשרי אוצר בספר התקציב, והדברים שונים לגמרי, מזרח ומערב. פעם דיברו יותר על צמיחה ועל יעדים, על השקעות ודברים אחרים. זה לא קיים היום. היום שר האוצר מסתכל יותר פנימה, על צריכה מקומית, על כלכלה מקומית, ואני חושבת שכאן הבעיה. זו לא בעיה באדם, אלא בתפיסה שהתפקיד של שר האוצר היא לספק לציבור כל מני פלסטרים וסוכריות של יוקר מחיה.
- אני חושבת שהציבור היום לדעתי בוגר ובשל יותר כדי להבין מסרים מורכבים, ואני אומרת את זה באחריות כי זה הדור שלי כאן. אנחנו מסוגלים להבין לא רק דברים שמטפלים בנו ובמשק בטווח הקצר, אלא גם בטווח הארוך יותר, במובן ההוליסטי יותר, מתוך הבנה שבסופו של יום הדברים האלו ישחררו תקציבים ומשאבים שיתנו לכל אחד מאיתנו, מאנשי הדור שלי, יותר.

פרופ' אלכס צוקרמן (המרכז הבינתחומי הרצליה)

- שני נושאים חשובים שעלו כאן הם צמיחה וחלוקת הכנסות.
- שמענו כאן הרבה דעות, וכשאני מקשיב לדברים האלו אני מרגיש שלפעמים אנשים לא לוקחים בחשבון שיש גם מידה של תחלופה בין שתי המטרות האלו, ולא רק השלמה.

- מרטין אייכנבאום אמר בהתחלה שכדי להשיג צמיחה יותר גבוהה יש כאלו שאומרים שנדרש להתרכז ביצוא ובנושאים שיש לנו בהם יתרון יחסי. יש כאלו שאומרים שכדי להשיג רמת שוויון גבוהה יותר צריך להשקיע בסקטורים של החרדים, של הערבים, בחינוך וכו'.
- הדברים האלו דורשים תקציבים. אנחנו חיים היום בעולם שבו הריבית היא מאוד נמוכה, וככל הנראה תהיה נמוכה בעתיד, וכדאי לנצל את זה כדי להשקיע בתשתיות של תחבורה או הון אנושי.
- ישנה בעיה שמתנגשת עם הדרך שנקבעה לפני עשור לשמירה על גירעון ויחס החוב לתוצר.
- צריך לוודא שאם מבצעים את ההשקעות האלו אז שיהיה מדובר בהשקעות, ושלא ישתמשו בכספים לתקציב הרגיל. נדרש להפריד בין תקציב פיתוח לבין תקציב רגיל, כדי שתוספות התקציב יובילו להשקעות רבות יותר, כפי שנעשה בישראל בשנות קיומה הראשונות.

עקיבא אופנבכר (מנהל האגף המוניטרי בחטיבת המחקר, בנק ישראל)

- הכלכלה היא חלק ממעגלי החברה. ראינו היום שיש צפי שבעתיד כחמישים אחוז מהתעסוקה תהיה בקרב אוכלוסיות שאינן נמצאות בקונצנזוס.
- לדעתי אף פעם לא יהיה שוויון כל עוד האוכלוסיות האלו לא ישתתפו במסגרות המדינה של צבא ושירות לאומי.

גילי הכהן (מנהל התמריצים הממשלתיים, אינטל ישראל)

- רובנו כאן כלכלנים, והייתי רוצה לחזור לאחד השיעורים הראשונים בכלכלה שבו מדברים על היתרון של מסחר לכלל התושבים. שכחנו מזה קצת פה. הסחר והיצוא הם המפתח להגדלת התוצר והפרייון.
- אחד מקודמי כאן הראה את הקשר בין היצוא לבין המסחר העולמי. אנחנו קטנים יחסית לעולם, ואנחנו יכולים להגדיל את היצוא שלנו גם בהינתן תנודות בכלכלה העולמית. אך לשם כך נדרש לעודד יותר את היצוא.
- אני מסכים עם צביקה שנדרש להתמקד בחמישון התחתון ולהגדיל את התוצר, אבל השאלה היא איך. האם הפרייון של עובדי סופרמרקט יכול לגדול משמעותית? הדרך היא להעביר את העובדים האלו לחברות המייצאות.
- העובדים באינטל הם הנדסאים. הם באופן עקרוני היו צריכים להיות החמישון התחתון, אבל אצלנו הם נמצאים בחמישון השני או הראשון. רק כך ניתן לעשות זאת, על ידי חברה גדולה עם פרייון גבוה שתוכל לתת לעובדים האלו שכר גבוה.

פרופ' עומר מואב (יו"ר הכנס)

- אני חושב שבסך הכל הייתה פה הסכמה רחבה לגבי הגדלת הפרייון במשק הישראלי. אין גם יכוח פה בנוגע לחשיבות של החינוך הטכנולוגי ושיפור ההון האנושי, וכן צמצום העוני וסיוע לעניים.
- דיברו פה על חרדים וערבים, גם על מבוגרים שרוצים יכולים לעבוד, וכמובן גם על הרגולציה. מדינת ישראל נראית לא טוב בתחומים האלו. הבשורות הטובות הם שאלו

- תחומים שניתן לשפר. כמובן שגם בנושא של תחבורה אנחנו לקראת קטסטרופה אם לא יבוצעו מהלכים משמעותיים.
- איפה היו כאן חילוקי דעות? יותר בשוליים, האם המטרה של המדיניות היא צמיחה וצמצום אי שוויון או צמיחה וסיוע לחלשים. אם המוטו הוא כל הזמן לצמצם פערים אז ניתן להשיג את זה על ידי פגיעה במי שמצוין. זו דרך גרועה מאוד לשפר את הצמיחה.
  - בנוגע ליצוא, את המאקרו כלכלה של יצוא אני מבין ככלכלן. רבים מהמגיבים פה אינם מבינים זאת. כעובדה, כוחות השוק ומנגנון שער החליפין גורמים לכך שהיצוא והיבוא זזים ביחד, ולכן גם אם אנחנו מדינה קטנה יחסית לעולם החסם האמיתי של היצוא בישראל הוא היקף היבוא. מי שרוצה שמדינת ישראל תייצא יותר חייב להגדיל את היקף היבוא.
  - לכן זו טעות מצד התעשיינים לקרוא להגבלת היבוא, למדיניות פרוטקציוניסטית. חשיפת המשק ליבוא תגדיל את היצוא ואת הפריון בענפים הקיימים ואת הרווחה. היבוא והיצוא זזים ביחד, אין אפשרות להגדיל את היצוא בלי להגדיל את היבוא. אם נחסום את היבוא זה יהיה חסם ליצוא.
  - בניגוד לתזה המקובלת, היבוא לא גורם לאבטלה. כשהיבוא גדל האבטלה יורדת. הקריאה של לחסום יבוא היא טעות חמורה, העובדות הן מאוד ברורות: החשיפה של המשק הישראלי ליבוא תרמה לצרכן, הגדילה את היצוא ותרמה למשק.
  - אלו לא רעיונות "ניאוליברלים". אני אצטט כאן כלכלן שעובד באיגוד עובדי הצווארון הכחול בשבדיה: "...בעבר הייתה לנו תעשיית טקסטיל, והיא נעלמה לחלוטין. היו לנו מספנות, ואין לנו כאלה יותר. הן נעלמו כי הן לא היו יכולות להתמודד עם התחרות [מהיבוא]. אבל הרחבנו ענפים אחרים של תעשיית הייצור, ואנשים עברו אליהם. זה לא הוביל לגידול באבטלה, אלא לגידול ביעילות ובפריון".
  - אני מסכים עם התעשיינים שהמדינה צריכה להקל על הרגולציה, להפחית מיסי חברות, אבל מי שקורא להגבלת יבוא צריך להבין שיש לכך השלכות על היצוא.